

28. Duplo mišljenje

<https://doi.org/10.31212/kogn.prist.2024.petr.28>

Sklonost ka nedoslednim uverenjima

Marija Petrović¹

SAŽETAK

Sklonost ka duplom mišljenju podrazumeva tendenciju ka istovremenom podržavanju međusobno logički nekompatibilnih uverenja. Ako neko u isti mah iskazuje stavove koji su međusobno suprotstavljeni, kažemo da je sklon duplom mišljenju. Kroz ovo poglavlje, konstrukt duplog mišljenja će najpre biti smešten u širi teorijski okvir doslednosti i stavljen nasuprot ideji doslednosti kao univerzalne kognitivne potrebe. U prvom delu, osvrnućemo se na važne psihološke teorije o doslednosti, kao i na različite nalaze koji ukazuju na to da bi duplo mišljenje moglo da bude relativno zastupljen fenomen, uprkos različitim pretpostavkama o značaju doslednosti i njenom viđenju unutar ovih teorija. Nakon toga, biće prikazani različiti problemi i izazovi u merenju sklonosti ka duplom mišljenju, uz prikaz postojećih operacionalizacija ovog konstrukta. U ovom delu će biti i posebno prikazana skala Sklonosti ka duplom mišljenju i način na koji je ona razvijena. Sledi pregled postojećih istraživanja sklonosti ka duplom mišljenju i njegovih korelata, pre svega u domenu istraživanja verovanja u teorije zavere, kao i potencijalne oblasti za buduća istraživanja korelata ovog konstrukta. Na kraju poglavlja, biće razmotreni različiti načini na koje bi duplo mišljenje moglo da se konceptualizuje i kakve su implikacije tih različitih konceptualizacija duplog mišljenja po naše razumevanje duplog mišljenja i naročito onih koji su visoko skloni nedoslednim uverenjima.

Ključne reči: duplo mišljenje, nedoslednost uverenja, stilovi mišljenja, kognitivna polifazija

Da li je doslednost univerzalna potreba?

U svakodnevним razgovorima često se mogu čuti oprečni stavovi koje istovremeno zastupa jedna osoba. Na primer, neka osoba može sa velikim žarom da zastupa stav o obaveznom glasanju za sve, da bi samo nekoliko minuta kasnije tvrdila kako zna neke ljude koji očigledno ne bi trebalo da imaju pravo glasa. Iako se u literaturi sreće i termin „nedoslednost uverenja“ (Irwin et al.,

¹ Odeljenje za psihologiju i LIRA lab, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu; email: marija.petrovic@f.bg.ac.rs

2015b) za označavanje ovog fenomena, češće se koristi termin „duplo mišljenje“ (engl. *doublethink*; Irwin et al., 2015a), koji preciznije oslikava suštinu fenomena, te ćemo njega i ovde koristiti. Sklonost ka duplom mišljenju predstavlja tendenciju da se istovremeno podržavaju stavovi ili uverenja koja su logički neusaglašena odnosno međusobno kontradiktorna (Petrović & Žeželj, 2022).

Fenomen duplog mišljenja stoji u suprotnosti sa pretpostavkom o doslednosti, jednom od ključnih osobina racionalnog mišljenja po principima formalne logike. Povrh toga, pretpostavka o doslednosti kao nužnom uslovu racionalnosti ugrađena je i u naše implicitne teorije o tome šta racionalnost mora da predstavlja, zbog čega često koristimo nečiju nedoslednost kao ilustrativan dokaz da ta osoba greši u zaključivanju. Zakon neprotivrecnosti, kako ga je još Aristotel definisao, podrazumeva da je nemoguće da jedna ista osoba istovremeno veruje da nešto jeste i nije, odnosno da je nemoguće da isti atribut istovremeno i pripada i ne pripada jednom objektu. To navodi na zaključak da osoba ne može istovremeno imati dva mišljenja koja su u kontradikciji jedno sa drugim, i ovaj zakon se definiše kao jedan od najutemeljenijih postulata mišljenja (Aristotel, 2017).

Ne samo da percipiramo nedoslednost kao iracionalnu, već postoji i veliki korpus psiholoških nalaza koji sugeriše da ljudi, kada su suočeni sa nedoslednošću, imaju potrebu da je isprave

ili prevaziđu, odnosno postoji veći broj nalaza da je nedoslednost kognitivno neprijatna. Ovo je predmet i dve značajne psihološke teorije – teorije balansa (Heider, 1946) i teorije kognitivne disonance (Festinger, 1957). Prema postavkama ovih teorija, kada smo suočeni sa sopstvenim nekompatibilnim kognicijama, bilo da se radi o uverenjima ili ponašanjima, imamo potrebu da reorganizujemo sopstveno psihološko polje i to tako da uspostavimo doslednost i uskladimo kontradiktorne kognicije. Prema teoriji kognitivne disonance, motivacija da se psihološko polje reorganizuje, odnosno da se na neki način izmeni ili odbaci kontradiktorna kognicija, posledica je osećanja neprijatnosti koje kontradiktornost izaziva. Tako, kontradiktornost za nas nije samo formalno i implicitno iracionalna, već i neprijatna. Istovremeno prihvatanje kontradiktornih uverenja bi stoga trebalo da bude retka pojava, s obzirom da je u neskladu sa zakonima formalne logike, sa implicitnim pretpostavkama o racionalnosti, ali i sa nalazima o tome kakve su obično posledice nedoslednosti na kognitivnom planu.

Uprkos tome, naznake da fenomen duplog mišljenja ipak nije samo redak izuzetak od pravila doslednosti postoje već u okvirima teorije kognitivne disonance. Ljudi se mogu razlikovati po tome koliko važnost pridaju sopstvenoj doslednosti, kao i koliko vrednuju doslednost kod drugih, odnosno postoje individualne razlike u preferenciji doslednosti (Cialdini et al, 1995). Prema tome, različiti ljudi

neće u istoj meri davati značaj sopstvenoj i tuđoj doslednosti. Preferencija doslednosti moderira različite efekte kognitivne disonance, što znači da će pojedinci koji u većoj meri cene doslednost biti i osetljiviji na kognitivnu disonancu. Tako će, na primer, oni biti spremniji da u klasičnom eksperimentu kognitivne disonance promene svoj stav tako da bude više u skladu sa esejom koji su prethodno pisali, a u kome im je traženo da zastupaju stav suprotan svom stavu. Činjenica da se ljudi razlikuju po tome koliko preferiraju doslednost ukazuje na mogućnost postojanja duplog mišljenja kao fenomena, iako treba imati na umu da duplo mišljenje nije svodivo na samu preferenciju doslednosti, o čemu će biti više reči kasnije.

Povrh postojanja preferencije doslednosti, i neka novija razmatranja unutar teorije kognitivne disonance takođe implicitno dozvoljavaju postojanje fenomena duplog mišljenja (Kruglanski et al., 2018). Ova razmatranja se baziraju na tome da postoji niz kontekstualnih karakteristika koje mogu uticati na to da li će se kognitivna disonanca uopšte javiti. Kontradiktornost sama po sebi ne mora da izazove nelagodna osećanja, koja su, prema postavkama prvobitnog modela, glavni motivacioni okidač za razrešavanje nekompatibilnosti na kognitivnom planu, bilo da se ono postiže promenom jedne od kognicija, njenim potpunim odbacivanjem ili na neki drugi način. Uz

to, svaka kognicija je praćena određenim očekivanjima. Na primer, ukoliko ste imali neprijatno iskustvo sa određenim lekarom, možda ćete i pri narednoj poseti očekivati ponovno negativno iskustvo. Kada se javi neka nova kognicija, vaša očekivanja određenih ishoda u vezi sa njom se ažuriraju. Tako, ako je vaš prijatelj pri poseti onom lekaru nakon vas imao pozitivno iskustvo, vi ćete pri narednoj poseti ipak očekivati negativan ishod sa manjom verovatnoćom nego prvobitno. U zavisnosti od toga da li je to ažuriranje u skladu sa željama pojedinca, javljaju se pozitivna ili negativna osećanja. Prema tome, kontradiktornost će izazvati kognitivnu disonancu samo ukoliko kognicije koje su u kontradiktornosti izazivaju negativna osećanja, time što povećavaju očekivanja negativnih ili smanjuju očekivanje pozitivnih ishoda. Dakle, kognitivnu disonancu odnosno negativna osećanja ne izaziva kontradiktornost sama po sebi, te ne postoji nužno motivacija da se kontradiktorna uverenja menjaju.

Pored demonstracije ovog fenomena iz perspektive individualnih razlika, postoje i razmatranja iz perspektive teorije socijalnih reprezentacija koja mapiraju fenomen blizak duplom mišljenju. Pod kognitivnom polifazijom (Jovchelovitch, 2008) podrazumeva se pojava da se pojedinci i grupe, u pokušaju da osmisle svet oko sebe, oslanjaju na raznolike tipove znanja i modalitete rezonovanja istovremeno, koji pritom mogu biti međusobno

(Poorly Drawn Lines by Reza Farazmand)

neusaglašeni ili čak direktno kontradiktorni (Provencher, 2011). Fenomen duplog mišljenja je najbliži viđenju kognitivne polifazije na semantičkom nivou, gde pojedinac zastupa direktno oprečne stavove (Jovchelovitch & Priego-Hernández, 2015), ali se kognitivna polifazija ispoljava i kroz preplitanje često neusklađenih kognitivnih procesa u cilju osmišljavanja nekog socijalnog objekta. Prema viđenju autora u ovoj oblasti, kognicija ne može nikako biti izuzeta od kontradikcija,

jer bi to podrazumevalo da je ona nezavisna od različitih socijalnih situacionih aspekata (Jovchelovitch, 2008).

Prema tome, uprkos nekim implicitnim pretpostavkama, fenomen duplog mišljenja ne predstavlja izuzetak od pravila doslednosti, već se čini da je tolerancija kontradiktornosti unutar sistema uverenja pojedinca relativno prisutan fenomen, a da u nekim sistemima uverenja može biti i nužan kognitivni mehanizam koji ta uverenja drži na okupu.

Problemi i rešenja u operacionalizaciji duplog mišljenja

U literaturi do sada nije bilo mnogo pokušaja da se sklonost ka duplom mišljenju operacionalizuje, upravo zbog njegove prirode. Princip na kome

su zasnovane postojeće skale ovog konstrukta podrazumeva uključivanje u skalu parova kontradiktornih tvrdnji, međusobno logički isključivih, a duplo

mišljenje se registruje kao slaganje sa obe tvrdnje u paru (Petrović & Žeželj, 2022). Ovakav pristup je uključen i prethodno u skale koje ne mere direktno duplo mišljenje, kao što je skala antisemitizma (Levinson & Sanford, 1944). Ova skala se sastoji od skupa tvrdnji, od kojih su neke međusobno kontradiktorne (na primer, *Jevreji imaju previše novca i moći*, a istovremeno *predstavljaju parazitski faktor u društvu koji živi daleko ispod prosečnog standarda*). Cilj uključivanja ovakvih tvrdnji je ilustracija iracionalnosti koja se nalazi u osnovi snažnog ideološkog stava – osobe koje imaju visoko izražen antisemitizam spremne su da prihvate bilo koje dve negativne tvrdnje o Jevrejima, čak iako se one međusobno poništavaju. Duplo mišljenje se ovde tretira samo kao posledica stava, što ilustruje pretpostavku da određeni sistemi uverenja podstiču duplo mišljenje, a skala je fokusirana na vrlo ograničen i specifičan sadržaj. Slično tome, i prva operacionalizacija duplog mišljenja, Skala nedoslednih uverenja (engl. *Belief inconsistency scale*, Rittik, 2013; Irwin et al., 2015a, Irwin et al., 2015b), sastojala se od kontradiktornih tvrdnji koje su vezane specifično za domen spiritualnosti, religioznosti i moralnosti. Iako se iza ovakve istraživačke odluke nalazi navedena pretpostavka da su neki sistemi uverenja zasićeniji kontradiktornostima, te da je duplo mišljenje lakše registrovati unutar njih, ovime se

sklonost ka duplom mišljenju registruje samo u jednom domenu, a skor na skali može biti u mnogo većoj meri zasićen sadržajem nego samom sklonošću, kao u primeru skale antisemitizma. Problem sa ovakvom skalom je što bi ispitanik morao da bude saglasan sa obe stavke u paru da bi se uopšte registrovalo duplo mišljenje, što znači da duplo mišljenje može da se registruje samo kod onih koji su visoko spiritualni. Ako uzmemo za primer osobu koja uopšte nije sklona spiritualnim uverenjima, ona neće nikada demonstrirati duplo mišljenje na ovoj skali, jer se neće slagati ni sa jednom stavkom. Ovo ne znači da ona nije sklona duplom mišljenju, niti da duplo mišljenje ne postoji van ovog domena, već da ograničenja u sadržaju ne dozvoljavaju da se ta sklonost ispolji i registruje. Što je još važnije, jedan od najvećih nedostataka ove skale je taj što parovi tvrdnji u njoj nisu međusobno kontradiktorni, ili je potrebna vrlo specifična interpretacija da bi se oni tako okarakterisali. Tako, neki od parova stavki u ovoj skali su sledeći: *Nastavljamo da postojimo u nekom nematerijalnom obliku sa netaknutom svešću* i *čulima dugo nakon naše fizičke smrti*, i *Oštećenje mozga može da uništi inteligenciju i različite kognitivne i perceptualne sposobnosti osobe*. Ili: *Postoji apsolutni moralni standard kojeg svi treba da se pridržavaju bez izuzetka*, i *Ljudi ne bi trebalo slepo da slušaju autoritet bez oslanjanja na sopstveni sud*.

Zbog toga je važno uzeti u obzir nekoliko ključnih aspekata pri operacionalizaciji duplog mišljenja, a koji su svi uključeni u Skalu sklonosti ka duplom mišljenju (Petrović & Žeželj, 2022). Skala se sastoji od 11 parova kontradiktornih tvrdnji, koje označavaju različita uverenja, a zadatak ispitanika je da, kao i sa bilo kojim drugim upitnicima baziranim na samoproceni, označi u kojoj meri se slaže sa svakom od tvrdnji. Tvrdnje se ispitanicima izlažu nasumično izmešane, u dva odvojena bloka.

Ključni uslov koji je neophodno zadovoljiti pri razvijanju skale jeste konstrukcija parova tvrdnji koje su zaista međusobno kontradiktorne. Stavke u paru moraju međusobno da se isključuju, a jedan od načina da se to obezbedi je, na primer, kroz pretestiranje tvrdnji, tako što se od većeg broja ispitanika traži da procene u kojoj meri je određen par stavki međusobno kontradiktoran, a da se potom u skalu uključe samo one stavke koje su ocenjene kao visoko kontradiktorne prema što rigoroznijem kriterijumu. Drugi važan uslov koji treba zadovoljiti je da skala bude sadržajno nespecifična, odnosno da obuhvata tvrdnje iz različitih domena. Ovime se delimično prevazilazi pomenuti problem da ograničenja u sadržaju onemogućavaju da se sklonost ispolji. Isto tako, sadržajno raznolika skala omogućava merenje sklonosti nezavisno od domena. Jedan od aspekata na koji je potrebno obratiti posebnu pažnju, pored

raznolikosti domena stavova obuhvaćenih skalom, jeste i sam sadržaj uverenja. Stavke treba da budu predstavljene u formi univerzalnih istina, koje podstiču prihvatanje (na primer, par: *Neki ljudi su suštinski nepopracijivi*, i *Svako u sebi nosi mogućnost za razvoj i promenu*, ili par: *Glasanje bi trebalo da bude obavezno za sve, onda nam možda ne bi bilo ovako kako nam je*, i *Neki ljudi očigledno ne bi trebalo da imaju pravo glasa*; Petrović & Žeželj, 2022). Sa obe stavke u paru je lako složiti se, ali s obzirom na to da su one logički isključive, slaganje sa obe istovremeno predstavlja duplo mišljenje. Pošto ovakva uverenja predstavljaju truizme, postoji veća šansa da ih bilo koja osoba prihvati, bez obzira na njena druga uverenja. Na ovaj način se obezbeđuje minimalan prag potreban za slaganje sa stavkom. Na kraju, iako ovakva skala ima sličnu formu kao svaka druga skala samoprocene, sa odgovorima koji se daju na klasičnoj četvorostepenoj Likertovoj skali, način na koji se tretira skor na skali je suštinski različit. Odgovori na pojedinačnim stavkama se ne razmatraju, već se skor formira analizom odgovora na parovima stavki. Moguće je tako posmatrati ovu skalu kao zadatak u kome ispitanik mora da podvrgne svoja uverenja detaljnijoj proverbi da bi uočio kontradiktornost, što zahteva dodatno ulaganje resursa u odnosu na, recimo, prosto izveštavanje o samopercepciji sopstvene doslednosti, kao u skali preferencije doslednosti

(Cialdini et al., 1995). Ovime se rešava i pitanje potencijalne socijalne poželjnosti

doslednosti, jer ispitanici ne izveštavaju direktno o njoj.

Pregled prethodnih istraživanja duplog mišljenja

Kao posledica izostanka pokušaja da se konstrukt duplog mišljenja operacionalizuje, postoji mali broj istraživanja koja su ispitivala ovaj konstrukt, a kako se on i dalje validira, fokus istraživanja je uglavnom na utvrđivanju faktora sa kojima je povezan.

Najveći broj dosadašnjih istraživanja bio je usmeren na verovanje u teorije zavere kao korelat duplog mišljenja. Istraživanja pokazuju da oni koji su skloni toleranciji kontradiktornosti u svojim uverenjima takođe pokazuju i veću spremnost da prihvate teorije zavere kao istinite (Irwin et al., 2015b; Petrović & Žeželj, 2022). Ovi nalazi su dosledni, bez obzira na to da li se verovanje u teorije zavere meri kao opšta sklonost da se događaji tumače u zavereničkom ključu, kao na primer kod zavereničkog mentaliteta (Bruder et al., 2013), ili se meri tako što se ispituje prihvatanje specifičnih teorija zavere. Štaviše, nedoslednost se ističe kao jedna od ključnih karakteristika zavereničkog sistema uverenja (Lewandowsky & Cook, 2020), a pokazano je i da su neki pojedinci spremni da veruju istovremeno u kontradiktorne teorije zavere o istom događaju (Lewandowsky et al., 2018; Lukić et al., 2019; Wood et al. 2012). Tako se pokazuje da je osoba koja je spremnija da prihvati više kontradiktornih teorija zavere,

više sklona duplom mišljenju (Petrović & Žeželj, 2022). Autori u ovoj oblasti objašnjavaju ovu tendenciju istovremenog podržavanja oprečnih teorija zavere kroz postojanje nadređenog narativa koji može da obuhvati sve specifične teorije zavere, pa i one koje su međusobno neusaglašene (Lukić et al., 2019; Wood et al., 2012). Nadređeni narativ sažima se u uverenju da se prava istina skriva od nas i u skladu je sa svakom pojedinačnom teorijom, pa tako i teorije zavere koje se međusobno isključuju, iako nisu međusobno dosledne, jesu koherentne u odnosu na snažno nadređeno uverenje o opštoj zaveri (Wood et al., 2012). Time se ovako ustrojen sistem uverenja, od opštijih do specifičnih zavereničkih (Wood, 2017), održava relativno koherentnim uprkos kontradiktornostima unutar sistema.

Međutim, sklonost da se podržavaju kontradiktorne teorije zavere ne može da se svede isključivo na postojanje opšte tendencije ka zavereničkim uverenjima. Duplo mišljenje doprinosi predikciji ove tendencije i povrhu zavereničkog mentaliteta, kada se njegov uticaj kontroliše (Petrović & Žeželj, 2022). Skorija istraživanja tokom pandemije koronavirusa takođe pokazuju da osobe koje spremnije prihvataju teorije zavere to rade i kada su one kontradiktorne, pa su tako oni koji

veruju da je Kina namerno pustila virus u svet istovremeno spremniji i da prihvate da je Kina slučajno oslobodila virus ([Miller, 2020](#)). Upravo je duplo mišljenje dominantan prediktor ovakvih kontradiktornih zavereničkih uverenja o pandemiji ([Petrović & Žeželj, 2023](#)).

Pored verovanja u teorije zavere, duplo mišljenje je istraživano i u kontekstu drugih iracionalnih uverenja. Pojedinci skloni duplom mišljenju skloniji su i paranormalnim i religioznim uverenjima ([Irwin et al., 2015a](#)), a pokazuju se i kao skloniji ontološkim konfuzijama i prijemčivosti su za pseudodubokoumne verbalizme ([Petrović & Žeželj, 2023](#)). Ontološke konfuzije predstavljaju mešanje svojstava različitih ontoloških kategorija i procesa ([Lindeman et al., 2015](#)), dok se pod prijemčivošću za pseudodubokoumne verbalizme podrazumeva tendencija da se naizgled složene, ali besmislene fraze ocene kao dubokoumne ([Pennycook et al., 2015](#)). Uzeti zajedno, ovi nalazi ukazuju na usku povezanost sklonosti ka duplom mišljenju sa iracionalnim uverenjima uopšte, te ovaj mehanizam može biti jedan od ključnih faktora koji ovakve sisteme održava na okupu, uprkos brojnim nedoslednostima koje oni podrazumevaju ([Petrović & Žeželj, 2022](#)).

Ako pak konceptualizujemo duplo mišljenje kao „razbarušeni“ kognitivni stil mišljenja koji predstavlja tendenciju da se kontradiktornosti tolerišu, on bi podrazumevao jedan površniji pristup obradi informacija, i kao takav bi trebalo

da bude blizak stilu mišljenja koji se prevashodno oslanja na brzo zaključivanje, emocije i intuiciju, a da bude u negativnoj vezi sa tendencijom da se sporo i analitično pristupa proceni informacija ([Epstein, 1994](#)). Podaci na to i ukazuju – sklonost ka duplom mišljenju je negativno povezana sa potrebom za saznanjem (engl. *need for cognition*; [Cacioppo et al., 1984](#)), kao i sa racionalnim stilom mišljenja, dok je pozitivno korelirana sa intuitivnim stilom mišljenja ([Petrović & Žeželj, 2022](#); [Petrović & Žeželj, 2023](#)).

S druge strane, iako se ne bave direktno duplim mišljenjem, istraživanja iz perspektive kognitivne polifazije ukazuju na potencijalno plodonosan smer za buduća istraživanja i na moguću povezanost duplog mišljenja i zdravstvenih uverenja i ponašanja. Prema ovom stanovištu, korpus znanja na koje se pojedinac oslanja pri donošenju različitih zdravstvenih odluka sastoji se od uverenja i reprezentacija znanja koji često mogu da budu međusobno neusaglašeni, a ponekad i direktno kontradiktorni ([Jovchelovitch & Priego-Hernández, 2015](#)). Nalazi sugerišu da se pojedinci oslanjaju istovremeno na zdravstvene prakse koje potiču iz međusobno neusklađenih uverenja, kao što je lečenje kao kombinacija medicine i vere ili tzv. etnomedicina ([Aikins, 2005](#); [Jovchelovitch and Gervais, 1999](#)). Razumevanje bolesti tako uključuje ideje koje su međusobno nekompatibilne u jedinstven sistem znanja ([Jovchelovitch & Priego-Hernández, 2015](#)). Duplo

mišljenje bi, prema tome, moglo da bude povezano sa sklonošću ka određenim alternativnim ili tradicionalnim zdravstvenim praksama ili bi moglo da bude moderator odnosa između spremnosti

da se poštuju preporuke konvencionalne medicine i spremnosti da se praktikuju alternativne prakse, tako da su osobe koje simultano upražnjavaju i jedno i drugo više sklone duplom mišljenju.

Ka jedinstvenom modelu duplog mišljenja

Ukoliko za polaznu tačku uzmemo konstrukt kognitivne polifazije, koji je blizak konstrukt duplog mišljenja, on podrazumeva nelinearno viđenje kognicije, gde sistemi znanja ne zamenjuju jedni druge, već se uklapaju u kompleksno polje socijalnih reprezentacija ([Jovchelovitch & Priego-Hernández, 2015](#)). Autorke ističu da kognitivna disonanca ne predstavlja normativnu reakciju na kontradiktornost, već je ona samo jedan od mogućih načina da se pojedinac nosi sa kontradiktornošću. Pored toga, nedosledni stavovi mogu i da koegzistiraju u sistemu uverenja pojedinca, pri čemu pojedinac može da se oslanja na njih simultano ili da se poziva na svako od njih pojedinačno, u zavisnosti od toga koje uverenje pogoduje onome što socijalna situacija zahteva ([Jovchelovitch & Priego-Hernández, 2015](#)). Prema ovom viđenju, kognitivna polifazija predstavlja zapravo prednost ljudske kognicije, koja je od suštinske važnosti za našu sposobnost adaptacije kontekstu ([Jovchelovitch, 2012](#)). Postojanje kontradiktornosti ne samo da se toleriše, već predstavlja poželjan i koristan kvalitet kognicije jer omogućava uvažava-

vanje „drugog“ ([Jovchelovitch & Priego-Hernández, 2015](#)), čineći racionalnost mnogostrukom umesto jedinstvenom ([Jovchelovitch, 2012](#)). Ovakvo viđenje je donekle blisko konceptu *fleksibilnog mentalnog sklopa*, čije aktiviranje podrazumeva podsticanje da se razmatraju alternative sopstvenim uverenjima i čija posledica bi trebalo da bude smanjenje ispoljavanja pristrasnosti i oslanjanja na heurističko rezonovanje ([Sassenberg et al., 2021](#)).

S druge strane, konceptualizacija duplog mišljenja iz perspektive individualnih razlika, kao i prikazani nalazi istraživanja, impliciraju upravo suprotno – istovremeno zastupanje alternativa je povezano sa površnijom obradom informacija. Preciznije, duplo mišljenje je pre blisko upravo pristrasnom rezonovanju, o čemu svedoče i pomenute korelacije sa stilovima mišljenja. Uz to, ovaj pristup nameće i dva načina da se okarakteriše ova sklonost ([Petrović & Žeželj, 2022](#)). Najpre, moguće je duplo mišljenje shvatiti kao nedostatak metakognitivne sposobnosti da se uoče kontradiktornosti unutar sopstvenog sistema uverenja, što vodi istovremenom podržavanju dva

međusobno oprečna stava. Mehanizam koji bi mogao da bude u osnovi duplog mišljenja bi u tom slučaju podrazumevao da različite situacije čine jedno od kontradiktornih uverenja salijentnijim, čime se ostala potiskuju, zanemaruju ili na neki drugi način oslabljuju, što dozvoljava kontradiktornim uverenjima da nastave da postoje. To je u skladu i sa samom formom naše operacionalizacije ovog konstrukta – ispitanici ne dobijaju uputstvo da postoje kontradiktornosti unutar skale, što znači da je za ovaj zadatak potrebno da se ispitanici samostalno podvrgnu detaljnijoj proveru sopstvenih uverenja i da za to ulože dodatne resurse. Zbog toga bismo očekivali da oni pojedinci koji ispoljavaju veliku sklonost duplom mišljenju imaju manje šanse da uvide kontradiktornost i u nezavisnom sadržaju, odnosno da oni koji su skloni duplom mišljenju imaju manje šanse da uoče različite neusaglašenosti u informacijama već pri prvom susretu sa njima. Ovo bi potom kao posledicu imalo neselektivno usvajanje uverenja. Ovakva definicija duplog mišljenja implicitno pretpostavlja inferiornost u rezonovanju kod onih kod kojih postoji nedostatak ove metakognitivne sposobnosti, što je direktno u suprotnosti sa viđenjem unutar modela kognitivne polifazije.

Viđenje koje stoji nasuprot prethodnom, a koje nema toliko jasnu vrednosnu orijentaciju jeste konceptualizacija duplog mišljenja kao specifičnog, „razbarušenog“ stila mišljenja, kojeg odlikuje

visoka entropija (Petrović & Žeželj, 2022). Ovo viđenje, za razliku od prethodnog, ne podrazumeva da pojedinac nije sposoban da uoči kontradiktornost, već da je samo u većoj meri spreman da je toleriše. Uz to, slično kao što oslanjanje na intuitivni stil mišljenja ima prednosti u određenim situacijama, oslanjanje na duplo mišljenje, odnosno na ovakav stil procesiranja informacija, može biti koristan za pojedinca. Tako, na primer, oba kontradiktorna uverenja mogu biti u skladu sa nekim sržnijim uverenjima i dodatno ih jačati, zbog čega se njihova kontradiktornost toleriše. Ovakva konceptualizacija je i bliža modelu kognitivne polifazije, jer ne podrazumeva nužnu inferiornost u odnosu na stil mišljenja koji je manje tolerantan na kontradiktornosti, čime je uklopiva i u pristup ekološke racionalnosti.

Bez obzira na to što ne postoji jedinstveni model koji objašnjava prirodu ovog konstrukta, nalazi početnih istraživanja ukazuju da duplo mišljenje može imati prediktivnu i eksplanatornu moć u različitim domenima, zbog čega postoji značajna potreba da se ono dublje empirijski ispita. Uzimajući u obzir neprekidan priliv informacija kojima su ljudi svakodnevno izloženi, naročito na internetu i društvenim mrežama koji dobijaju sve veći značaj u informisanju, a koji su prezasićeni kontradiktornostima, konstrukt duplog mišljenja bi mogao da bude značajan za razumevanje načina na koji ljudi prevazilaze ovakvu nekoherentnost informacionog polja u kome se nalaze.

Literatura

- Aikins, A. de-Graft. (2005). Healer shopping in Africa: New evidence from rural-urban qualitative study of Ghanaian diabetes experiences. *BMJ*, 331(7519), 737. <https://doi.org/10.1136/bmj.331.7519.737>
- Aristotel. (2017). *Metafizika* (prevod S. Blagojević). Paideia.
- Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., & Imhoff, R. (2013). Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: Conspiracy mentality questionnaire. *Frontiers in Psychology*, 4. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00225>
- Cacioppo, J. T., Petty, R. E., & Feng Kao, C. (1984). The efficient assessment of need for cognition. *Journal of Personality Assessment*, 48(3), 306–307. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4803_13
- Cialdini, R. B., Trost, M. R., & Newsom, J. T. (1995). Preference for consistency: The development of a valid measure and the discovery of surprising behavioral implications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(2), 318–328. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.2.318>
- Epstein, S. (1994). Integration of the cognitive and the psychodynamic unconscious. *American Psychologist*, 49(8), 709–724. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.49.8.709>
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.
- Heider, F. (1946). Attitudes and cognitive organization. *The Journal of Psychology*, 21(1), 107–112. <https://doi.org/10.1080/00223980.1946.9917275>
- Irwin, H. J., Dagnall, N., & Drinkwater, K. (2015a). The role of doublethink and other coping processes in paranormal and related beliefs. *Journal of the Society for Psychical Research*, 79(2), 80–96.
- Irwin, H. J., Dagnall, N., & Drinkwater, K. (2015b). Belief inconsistency in conspiracy theorists. *Comprehensive Psychology*, 4, Article 19. <https://doi.org/10.2466/17.CP.4.19>
- Jovchelovitch, S. (2008). The rehabilitation of common sense: Social representations, science and cognitive polyphasia. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38(4), 431–448. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2008.00378.x>
- Jovchelovitch, S. (2012). Narrative, memory and social representations: A conversation between history and social psychology. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 46(4), 440–456. <https://doi.org/10.1007/s12124-012-9217-8>
- Jovchelovitch, S., & Gervais, M.-C. (1999). Social representations of health and illness: The case of the Chinese community in England. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 9(4), 247–260. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1298\(199907/08\)9:4<247::AID-CASP500>3.0.CO;2-E](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1298(199907/08)9:4<247::AID-CASP500>3.0.CO;2-E)
- Jovchelovitch, S., & Priego-Hernández, J. (2015). Cognitive polyphasia, knowledge encounters and public spheres. In G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell, & J. Valsiner (Eds.), *The Cambridge Handbook of Social Representations* (pp. 163–178). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107323650.014>
- Kruglanski, A. W., Jasko, K., Milyavsky, M., Chernikova, M., Webber, D., Pierro, A., & di Santo, D. (2018). Cognitive consistency theory in social psychology: A paradigm re-

- considered. *Psychological Inquiry*, 29(2), 45–59. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2018.1480619>
- Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1944). A scale for the measurement of anti-semitism. *The Journal of Psychology*, 17(2), 339–370. <https://doi.org/10.1080/00223980.1944.9917200>
- Lewandowsky, S., & Cook, J. (2020). *The Conspiracy Theory Handbook*. Available at <http://sks.to/conspiracy>
- Lewandowsky, S., Cook, J., & Lloyd, E. (2018). The ‘Alice in Wonderland’ mechanics of the rejection of (climate) science: Simulating coherence by conspiracism. *Synthese*, 195(1), 175–196. <https://doi.org/10.1007/s11229-016-1198-6>
- Lindeman, M., Svedholm-Häkkinen, A. M., & Lipsanen, J. (2015). Ontological confusions but not mentalizing abilities predict religious belief, paranormal belief, and belief in supernatural purpose. *Cognition*, 134, 63–76. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2014.09.008>
- Lukić, P., Žeželj, I., & Stanković, B. (2019). How (ir)rational is it to believe in contradictory conspiracy theories? *Europe’s Journal of Psychology*, 15(1), 94–107. <https://doi.org/10.5964/ejop.v15i1.1690>
- Miller, J. M. (2020). Do COVID-19 conspiracy theory beliefs form a monological belief system? *Canadian Journal of Political Science*, 53(2), 319–326. <https://doi.org/10.1017/S0008423920000517>
- Pennycook, G., Cheyne, J., Barr, N., Koehler, D., & Fugelsang, J. (2015). On the reception and detection of pseudo-profound bullshit. *Judgment and Decision Making*, 10, 549–563. <https://doi.org/10.1017/S1930297500006999>
- Petrović, M. B., & Žeželj, I. (2022). Thinking inconsistently: Development and validation of an instrument for assessing proneness to doublethink. *European Journal of Psychological Assessment*, 1015-5759/a000645. <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000645>
- Petrović, M., & Žeželj, I. (2023). Both a bioweapon and a hoax: The curious case of contradictory conspiracy theories about COVID-19. *Thinking & Reasoning*, 29(4), 456–487. <https://doi.org/10.1080/13546783.2022.2088618>
- Provencher, C. (2011). Towards a better understanding of cognitive polyphasia. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 41(4), 377–395. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2011.00468.x>
- Rittik, S. (2013). *Linking belief inconsistency and religious commitment with dogmatism*. Academia. http://www.academia.edu/4066161/Linking_Belief_Inconsistency_and_Religious_Commitment_with_Dogmatism
- Sassenberg, K., Winter, K., Becker, D., Ditrich, L., Scholl, A., & Moskowitz, G. B. (2021). Flexibility mindsets: Reducing biases that result from spontaneous processing. *European Review of Social Psychology*, 1–43. <https://doi.org/10.1080/10463283.2021.1959124>
- Wood, M. J. (2017). Conspiracy suspicions as a proxy for beliefs in conspiracy theories: Implications for theory and measurement. *British Journal of Psychology*, 108(3), 507–527. <https://doi.org/10.1111/bjop.12231>
- Wood, M. J., Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2012). Dead and alive: beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 3(6), 767–773. <https://doi.org/10.1177/1948550611434786>

ABSTRACT

Doublethink refers to the tendency to simultaneously support mutually logically incompatible beliefs. If someone expresses two attitudes or beliefs at the same time that contradict each other, we say they are prone to doublethink. Throughout this chapter, doublethink will first be situated within a broader theoretical framework of the propensity for consistency and contrasted with the notion of consistency as a universal cognitive need. In this first section, we will also look at important psychological theories on consistency and various findings that suggest that doublethink could be a relatively common phenomenon, despite the assumptions about the importance of consistency and its definitions within these theories. We will go on to discuss various problems and challenges in measuring doublethink, along with outlining various existing operationalizations of this construct. We will specifically focus on the Proneness to doublethink scale in this section and the way it was developed. This will be followed by an overview of existing research on the proneness to doublethink and its correlates, primarily in the domain of belief in conspiracy theories, as well as potential areas for future research on this construct. At the end of the chapter, we will consider different ways in which doublethink can be conceptualized and what are the implications of these models for both our understanding of this tendency as a whole, and also especially our understanding of those who are highly prone to inconsistent beliefs.

Keywords: doublethink, belief inconsistency, thinking styles, cognitive polyphasia